

A korai iskolaelhagyás és néhány kapcsolódó mutató összefüggése

A korai iskolaelhagyás (az angol Early School Leaving név kezdőbetűivel rövidítve ELS) fogalmát korábban Angliában dolgozták ki és használták. Az európai uniós szakpolitika-formálók a kilencvenes években adaptálták, és a 2000-es évek eleje óta ez az egyik legfontosabb indikátor az uniós oktatási célkitűzések között.

Korai iskolaelhagyás (ESL)

A korai iskolaelhagyás definíció szerint azon 18–24 éves fiatalok arányát jelzi a teljes korcsoporton belül, akiknek nincsen (felső)középfokú, azaz ISCED 3-as szintű végzettsége, magyar viszonyok szerint sem szakiskolai végzettsége, sem érettségije, és nem is vesznek részt semmilyen oktatásban. Egyes országok emellett ugyan más definícióval számolt ESL-mutatókat is használnak, de ezen meghatározás alapján valamennyi országban, a nagymintás munkaerő-felmérés (Labour Force Survey, LFS) adataiból tudják kalkulálni az ELS-rátát, amelyet így nemzetközi összehasonlításban is vizsgálhatunk (1. és 5. ábra).

A korai iskolaelhagyás mutatója azért került előtérbe az elmúlt két évtizedben, mert a munkaerő-piaci trendek szerint a középfokú képzettséggel nem rendelkezők számára a munkaerő-kínálat továbbra is gyors ütemben fog csökkenni¹, így mind a versenyképesség, mind – ettől nem függetlenül – a társadalmi kohézió igényli a korai iskolaelhagyás csökkentését. A középfokú végzettséggel nem rendelkezők foglalkoztatási rátája ugyanis alacsony, a munkanélküliség és az inaktivitás magas, sokan közülük tartósan a társadalom perifériájára szorulnak. A felnőttkori reintegráció fajlagos költségei magasak, sikermutatói alacsonyak. A gazdaság növekedéséhez és az igazságosabb, harmonikusabb társadalmi működéshez egyaránt minél alacsonyabbra érdemes szorítani a korai iskolaelhagyás mértékét.

A korai iskolaelhagyás némileg háttérbe szorította a korábban domináns lemorzsolódás fogalmat, mert pontosabban mérhető és a lemorzsolódás társadalmi-gazdasági következményeire fókuszál. Maga a lemorzsolódás továbbra is fontos, mint a korai iskolaelhagyáshoz, az alacsony végzettséghez vezető út kulcseleme, de kevésbé egzaktul mérhető. Alkalmi definíciói vannak, attól függően, hogy egy programról, iskolából vagy akár az iskolarendszertől való, helyi vagy teljes körű kimaradásról van-e szó, így például nemzetközi összehasonlításra – már az oktatási rendszerek sokfélesége miatt is – alkalmatlan.

Már a Lisszaboni folyamat keretében, 2003-ban is a korai iskolaelhagyás 10 százalékra való csökkentését tűzték ki uniós szinten, ezt azonban nem sikerült megközelíteni sem, 2010-re csak 14 százalékgig sikerült csökkenteni a mutatót (1. ábra). A 2011-ben megfogalmazott új, 2020-ra szóló célkitűzés ismét 10 százalék, ennek elérése most reá-

lisnak tűnik. Az ábra jól mutatja az Unió egészében nagyjából egyenletesen csökkenő trendet, országonként készítve el az ESL-ráták görbáját azonban nagyon eltérő ábrákat kapunk. Mindössze 5 olyan országot találunk a 28 tagállam között, amelyben az elmúlt évtizedben szigorúan monoton csökkent a korai iskolaelhagyás mértéke, és az ebben a vonatkozásban kiválóan teljesítő hollandokon kívül csupa olyan országról van szó, ahol nagyon rosszak voltak a mutatók. Általában ingadozó, emelkedő szakaszok szakították meg a valamennyi tagországban összességében csökkenő trendet. Néhány ország mutatójának változásait mutatja az 5. ábra. Általában igaz az, hogy ahol magasabb az ESL-ráta, ott gyors és tartós javulás következett be (Portugália, Olaszország, Bulgária, Málta), ahol viszont már nagyon alacsony, 4–7 százalékos, ott további javulást nem is feltétlenül sikerül elérni, inkább kis sávban fluktuál a görbe (Csehország, Szlovákia, Szlovénia, Lengyelország, Horvátország).

A hazai adatokat nemzetközi összehasonlításban vizsgálva első pillantásra akár elégedettek is lehetnénk, hiszen a magyar mutató az uniós átlagnál korábban jobb volt, 2013-ban a két trendvonal találkozott. Az átlag azonban csalóka, ugyanis néhány országban nagyon magas, akár 20 százalék fölötti a mutató, ami az átlagot erősen lerontja. Ha a tagországokat három csoportba soroljuk a szerint, hogy nálunk jobban (10 százalék alatt), rosszabbul (17 százalék fölött) teljesítenek ebben a tekintetben, vagy nagyjából egy kategóriába tartozunk velük (10–14 százalék közötti ESL-ráták), akkor azt látjuk, hogy mindössze 5 olyan ország van – Spanyolország, Portugália, Olaszország, Málta és Románia –, ahol még mindig nagyon magas az ESL-mutató, bár valamennyiben gyorsan csökken. Velünk egy kategóriába sorolható 9 ország, közülük azonban 5-nek a mutatója egy évtizede még lényegesen rosszabb volt, mint a miénk (Nagy-Britannia, Lettország, Ciprus, Görögország, Bulgária), csupán 4 olyan volt, akikkel akkor is egy kategóriába lehetett sorolni minket. És végül 12 olyan ország van, ahol 2012-ben már 10 százalék alatti volt a mutató értéke, és közöttük is van 3 olyan (Írország, Hollandia és Luxemburg), ahol egy évtizede még lényegesen rosszabbak voltak az iskolázottsági arányok, mint Magyarországon. Ők tehát leköröztek minket. 10 éve 13 ország volt nálunk rosszabb kategóriába sorolható, már csak öt, és ezek mind gyors ütemben javítják iskolázottsági mutatóikat, míg nálunk romlóra fordult a trend. A magyar teljesítmény az elmúlt évtizedben egyetlen országgal szemben sem javult. 2010 óta a korai iskolaelhagyás vonatkozásában Magyarország különösen rosszul teljesít, a változásokat tekintve az összes tagország közül az utolsó helyre kerültünk 1 százalékos, trendet jelentő romlással. A romló trend egyedül hazánkra jellemző.

A továbbiakban nem magával a korai iskolaelhagyással foglalkozunk, hanem néhány olyan indikátort veszünk górcső alá, amelyek ugyanennek a problémakörnek – az iskolázottságnak és a munkaerő-piaci integrációnak – szorosan kapcsolódó mutatói. A fő kérdéseink, hogy hasonlóan viselkednek-e ezek a mutatók, mint a korai iskolaelhagyásé, illetve milyen eltérő információt adnak a társadalmat leírni kívánó kutatóknak, valamint jó esetben az ezen információkat is figyelembe vevő döntéshozóknak. A mellékletben ezen mutatók hazai és európai uniós átlagértékeinek trendjét ábrákon mutatjuk be, továbbá néhány országot kiválasztottunk, hogy az egyes országokkal szembeni összehasonlítást lehetővé tegyük. Az országmintát úgy választottuk meg, hogy abban legyen visegrádi ország (Lengyelország), duális rendszert működtető közép-európai ország (Ausztria), Balti állam (Litvánia), a Balkánt reprezentáló ország (Bulgária), egy mediterrán ország (Portugália), skandináv állam (Finnország), és egy-egy további, jól teljesítő nyugati (Hollandia) és posztkommunista ország (Szlovénia).

A felsőközépfokú (ISCED 3 szintű) végzettségű fiatalok aránya

Az Európai Unió által használt mutató lényegét tekintve a korai iskolaelhagyás rátájának egyfajta komplementere. Nem azt méri, hogy hányan nem szereztek (felső)középfokú végzettséget (szakmát vagy középiskolai végzettséget), hanem azt, hogy hányan szereztek. Két fontos különbség van. Az egyik a vonatkozó életkor. A korai iskolaelhagyás a 18–24 éves korosztályt figyeli, a felsőközépfokú végzettség adatát a 20–24 évesekre számolják.² A másik különbség, hogy a korai iskolaelhagyásnál nem veszik figyelembe a felmérést megelőző 4 hétben akár csak egyetlen napig is oktatásban résztvevő fiatalokat. Ez részben érthető, hiszen a 18-19 évesek jelentős hányada még iskolában tanul, és jó eséllyel hamarosan megszerzi középfokú végzettségét. Ugyanakkor a felméréskor bármilyen oktatásban való részvétel esetén a „diákok” közé sorolják az illetőt, tehát például egy általános iskolát sem elvégzett, a közmunkát kísérő oktatás esetén sem számítják a 18–24 éves fiatalok korai iskolaelhagyók közé, holott ő kevés eséllyel fog belátható időn belül középfokú végzettséget szerezni. Éppen ezért a korai iskolaelhagyás értéke alsó becslésként fogható fel.

A (felső)középfokú végzettségűek aránya a kontinensen nagyjából lineárisan nő, Magyarországon a 2000-es évek elején még csökkent, 2007 óta fluktuálva stagnál, de még így is mintegy 3 százalékkal magasabb, mint az Unió egészében (2. ábra).

Ha összehasonlítjuk a korai iskolaelhagyás és az ISCED 3-as szintű végzettség idősoros grafikonját, akkor azt látjuk, hogy az a teljes uniós lakosságban valóban „komplementer” képet mutat, az egyik egy csökkenő, a másik egy emelkedő egyenesre illeszkedik elég nagy pontossággal. A középfokú végzettségek növekedésének üteme valamivel lassúbb, mint a korai iskolaelhagyás csökkenéséé. A meredekségek eltérésének oka egyrészt az életkori intervallumok eltérése, másrészt az a tény, hogy a középfokú végzettség megszerzésének időpontja is egyre későbbre tolódik, a 20–24 éves korosztályban egyre nagyobb arányban vannak még az iskolarendszerben középfokú végzettségért tanuló fiatalok.

A két egyenest továbbhúzva (matematikai nyelven a görbétet extrapolálva) azt kapjuk, hogy nagyjából 2040–2050 körül a mai értelemben vett korai iskolaelhagyás nagyjából megszűnik, és 2060 körülre a középfokú végzettség általánossá válik. Természetesen nem nullára és száz százalékra kell gondolni, hanem úgy, ahogy az általános iskolai végzettség tekinthető ma már (majdnem) teljes körűnek a fejlett világban, és az általános iskolai végzettség nélküli kimaradás az iskolarendszerekből számít ritka devianciának.

Országoként vizsgálva és a korai iskolaelhagyás trendjével összevetve a középfokú végzettség terjedését azt látjuk, hogy ahol az előbbi ráta gyorsan csökken (például Hollandia, Portugália, Bulgária), ott az utóbbi egyenletesen – ha nem is ugyanolyan ütemben – nő (6. ábra). Ahol viszont a korai iskolaelhagyás aránya már ma is nagyon alacsony – az ábrán Szlovénia és Lengyelország sorolható ide, de Csehország, Szlovákia és Horvátország is ebbe a kategóriába sorolandó –, ott már az sem csökken, és a középfokú végzettségűek aránya is 85–90 százalék körül – sőt Horvátországban 95 százalék körül – stagnál.

Feltűnő, hogy a korai iskolaelhagyás mutatóját és – kevésbé egyértelműen, de érzékelhetően – a középfokú végzettség arányát tekintve is a közép-európai posztkommunista országok vannak az országsorrendek élén, megelőzve a legfejlettebb nyugat- és észak-európai országokat is. Ennek okáról nem ismerünk elemzéseket, az uniós szakirodalomban ez nyilván kényes kérdés lehet. Feltételezésünk szerint ezekben az országokban puhább az oktatás kimenete (könnyebb egy magyarországi érettségien vagy szakmunkásvizsgán átmenni, mint mondjuk egy németországin), illetve a viszonylag alacsonyabb értékű ISCED 3-as képzések, a nemzetközi összehasonlításban még mindig kiterjedt szakiskolai képzések szélesebb, kevésbé felkészült rétegeket is be tudnak vonni a képzésbe, és a valószínűleg még mindig kicsit „katonásabb” rendszerben bent is

tartani. Mindenesetre egy erre irányuló multidiszciplináris, nemzetközi együttműködésben megvalósuló kutatás igen nagy hozadékkal járhatna az európai oktatási rendszerek lényegi jellemzőiről.

Ifjúsági munkanélküliség

A korai iskolaelhagyás kapcsán már jeleztük, hogy a fogalom középpontba kerülésének fő oka abban rejlik, hogy a középfokú végzettség nélkül a munkaerőpiaci integráció sokkal nehezebben megy végbe, az alacsony végzettségűek közül egyre többen tartósan a munkaerőpiacon kívül rekednek, és így a társadalom perifériájára szorúlnak. Az ifjúsági munkanélküliség a válság következtében sokkal gyorsabban nőtt, mint a munkanélküliség az egész lakosság körében. Az ifjúsági munkanélküliségi ráta 2008 előtt átlagosan kétszerese volt a teljes populációénak, de 2011-re már 2,6-szeresre nőtt a hányados.³

Az ifjúsági munkanélküliség Magyarországon 2005 előtt még alacsonyabb volt, mint az Európai Unióban átlagosan, de az elmúlt néhány évben már legalább 4 százalékkal a fölött van (3. ábra). 2012 IV. negyedévében a hazai ifjúsági és teljes körű munkanélküliségi ráta közötti különbség 17 százalék volt, lényegesen magasabb az uniós átlagnál (12 százalék) (*Matheika*, 2013, 3. o.). Úgy is fogalmazhatunk, hogy azért csak ennyivel, mert az Unió fő válságövezetében a kirívóan rossz mutatókkal rendelkező tagországok lerontják az átlagot. 2013 júniusában Görögországban 58,2 százalék, Spanyolországban 56,2 százalék, Cipruson 39,6 százalék, Olaszországban 39,1 százalék, Portugáliában 38,0 százalék volt a 15–24 évesek munkanélküliségi rátája, ez rontotta le az uniós átlagot. A felsorolt mediterrán országokon kívül csupán Horvátországban (51,4 százalék) és Szlovákiában (34,3 százalék) volt magasabb az ifjúsági munkanélküliség, mint hazánkban. Ez utóbbi két ország számunkra azért érdekes, mert láttuk, hogy a korai iskolaelhagyás és a középfokú végzettségi arányok tekintetében Európa éllovasairól van szó, de munkaerőpiacuk a szakmával rendelkező fiatalok tömegeit sem képes felszívni. Szó sincs tehát arról, hogy a korai iskolaelhagyás alacsony szintje együtt járna az ifjúsági munkanélküliség alacsony szintjével.

A 15–24 évesek körében a magyarországi munkanélküliségi ráta a középfokú végzeteknél az uniós értékektől több mint 5 százalékkal marad el, de a drámai különbséget, közel 15 százalékos elmaradást a középfokú végzettséggel nem rendelkezőknél tapasztaljuk. Majdnem minden második magyar munkát kereső, középfokú végzettséggel nem rendelkező fiatal munkanélküli, míg az Unió egészében „csak” majdnem minden harmadik (*Matheika*, 2013, 6. o.).

Országoként vizsgálva az elmúlt évtized ifjúsági munkanélküliségi trendjeit azt látjuk, hogy a legtöbb országban 2008-ig csökkent az ifjúsági munkanélküliségi ráta, majd a válság miatt tartós növekedésnek indult (7. ábra), nálunk azonban ha nem is egyenletesen, de tendenciájában már évekkor korábban elkezdődött a mutató romlása. Fontos még megemlíteni, hogy két, duális rendszert működtető országban, Ausztriában és Hollandiában kifejezetten alacsony a mutató értéke, és az 2008 után is alig romlott. A duális rendszerek a fiatalok munkaerőpiacra integrálásában remekül teljesítenek: a négy legalacsonyabb ifjúsági munkanélküliségi rátával rendelkező ország a négy, duális szakképzési rendszert működtető tagország, sorrendben Németország (7,9 százalék), Ausztria (9,4 százalék), Hollandia (11,0 százalék) és Dánia (12,8 százalék). Félreértések elkerülése végett jelezzük, hogy bár a hivatalos megnyilatkozások Magyarországon a „duális rendszer bevezetéséről” szólnak, ténylegesen erről nincsen szó, sőt, a szakképzési rendszer lényegét tekintve 2010 óta még távolodott is a duális rendszerektől. Ezeket ugyanis az jellemzi, hogy a gyakorlati képzési helyek kínálata egyben munkapiaci kínálat is, míg nálunk a rendszer bürokratikus-tervező jellege erősödött, ahol a gazdaság szereplői egyre kedvezőbb feltételekkel, egyre inkább üzleti alapon vesznek részt a gyakorlati képzésben, és a képzőhelyek kínálata csak ritkán

jelent munkapiaci kínálatot. Duális megoldások – amikor a gyakorlati képzés egy, esetleg nagy része a gazdaságnál zajlik – kivétel nélkül valamennyi uniós tagországban vannak (*European Union*, 2012, 864. o.), de csak a fenti négy nevezhető duális rendszernek, rajtuk kívül Európában csak a nem uniós tagország Svájc működtet karakteresen duális szakképző rendszert.

Nem tanuló és nem is dolgozó NEET⁴-fiatalok

Az OECD évenként megjelenő, *Education at a Glance* című kiadványában néhány éve részletes adatsorokat közölnek a nem is tanuló és nem is dolgozó 15–19, 20–24, 25–29 és 15–29 éves korosztályokról. Ezek az adatsorok a munkaerőpiacra való átmenet fontos mutatói, tulajdonképpen azt jelzik, hogy a korosztály mekkora hányadával „van baj” ebben a folyamatban. Aki ugyanis dolgozik vagy tanul, azzal nagy baj nincs, bár semmi garancia, hogy állása tartósan megmarad, vagy a tanulást befejezve el fog tudni helyezkedni, mindenestre „jó úton jár” a tartós munkaerő-piaci integráció felé. Természetesen azok egy részével sincs baj, akik ebbe a NEET-kategóriába esnek, hiszen sokan gyermeket nevelnek, művészi pályára készülnek vagy éppen világszerte útra vállalkoznak, átmenetileg szülei eltartottjaként nyelvtanulásra koncentrálnak vagy felvételre készülnek. A NEET-kategóriába esők magasabb aránya azonban a munkaerőpiacra való átmenet gördülékenységének, sikerességének beszédes mutatója.

A NEET-mutató több ponton eltér az ifjúsági munkanélküliségi rátától. Ez a teljes populációra vetített arányszám, míg az ifjúsági munkanélküliségnél a 100 százalék csak a munkát keresőket tartalmazza. Másrészt itt a számlálóban szerepelnek az inaktív – például lézengő, munkát nem is kereső, világszerte úton lévő, vagy éppen gyermeket nevelő – fiatalok, akik sem nem tanulnak, sem nem dolgoznak, de nem is munkanélküliek munkaügyi értelemben. További eltérés, hogy az ifjúsági munkanélküliek között megjelennek az oktatásban résztvevő, de egyúttal munkát is kereső fiatalok, míg a NEET-kategória őket a „rendben lévők” közé sorolja, minthogy éppen oktatásban vesznek részt.

A hazai adatok az uniós átlagnál az elmúlt évtizedben folyamatosan, átlagosan 4 százalékkal rosszabbak voltak (4. ábra) annak ellenére, hogy a korai iskolaelhagyás és a középfokú végzettség mutatói kedvezőbbek az átlagosnál, hűen jelezve, hogy a magyarországi munkaerőpiac a fiatalok integrációját csak korlátozottan képes elvégezni. Érdekes, hogy a két görbe változása milyen nagymértékben esik egybe, ami arra utal, hogy a magyarországi munkaerőpiac abszorpciós képessége rendkívül erősen függ a globális folyamatoktól. Miközben azt is mutatja, hogy az uniós összevetésben az egyik legrosszabb foglalkoztatási rátával rendelkezőn ezen a pozíción egyáltalán nem vagyunk képesek változtatni, évtizedes távlatban sem.

A korai iskolaelhagyás és a NEET-mutató között közvetlen matematikai összefüggés nyilvánvalóan nincs, hiszen a munkaerő-piaci bemenet az oktatási kimeneten, az oktatás minőségén kívül számos egyéb tényezőtől függ. Sőt, egyes országokban az egyik, máshol a másik érték a magasabb (8. ábra). A posztkommunista országok átlagosnál jóval kedvezőbb korai iskolaelhagyás mutatói és magas felsőközépfokú végzettségi mutatói például rendre kirívóan rossz NEET-értékekkel járnak együtt, míg a duális szakképzési rendszerű Németországban, Hollandiában és Ausztriában a NEET-értékek még az ESL-rátánál is sokkal alacsonyabbak, miközben az uniós NEET-átlag 2 százalékkal magasabb, mint a korai iskolaelhagyás EU-s átlagértéke. Valamivel szorosabb összefüggést mutat a szemünk az ifjúsági munkanélküliség és a NEET-mutató között, ami érthető, hiszen az ifjúsági munkanélküliek az utóbbiban is hangsúlyosan megjelennek, de a két érték hányadosa széles skálán mozog, 0,75 (Ausztria) és 1,55 (Portugália) között változik még a mellékletben bemutatott 7 ország esetén is, azaz továbbra is érdemes mindkét indikátor adatait használni az elemzésekben.

A PISA-felmérésben a 2-es szint alatt teljesítők aránya

A PISA-felmérések eredményeinek nemzetközi összevetésére nem csak azért térünk ki, mert ez egy általánosan elfogadott oktatási eredményességi mutató, hanem a PISA-ban gyengén teljesítők aránya közvetlenül összefüggésbe hozható szűkebb témánkkal, a korai iskolaelhagyással. Azt szokták mondani, hogy aki 15 éves korban ezeken a méréseken szövegértésből, matematikából és természettudományból nem éri el a 2-es szintet, az nem rendelkezik egy középfokú iskola elvégzéséhez szükséges felkészültséggel, eszköztudással. Ha ez igaz, akkor a 0 és 1-es szinten teljesítő tanulók arányának nagyságrendje jól előrejelzi a középfokú iskolát majdan elvégzők, illetve el nem végzők nagyságrendjét, de legalábbis összefüggés mutatható ki a két trend között. Hogy a mutatónak milyen nagy fontosságot tulajdonítanak a döntéshozók, azt jelzi, hogy már a 2003-ban megfogalmazott európai célkitűzések között is szerepelt a szövegértésben gyengén teljesítő tanulók arányának 15 százalékra csökkentése. Minthogy a 2010-es cél nem teljesült, és a 2000-es mérés 21,3 százalékos arányát a 2009-es mérésig mindössze 20 százalékra sikerült csökkenteni, a célkitűzést 2020-ra megismételték, sőt, kiterjesztették a természettudományi és matematikai méréseken gyengén teljesítőkre is, ahol szintén 15 százalékos célértéket jelöltek meg.

A 2009-es eredményekhez képest az Európai Unió egészében mindhárom mérési területen javulás történt 2012-ben – matematikában csekély, a másik két területen jelentős –, ugyanakkor a magyar diákok mindhárom területen rosszabbul teljesítettek (9. ábra), a kitűzött céltól itt is távolodtunk, ezen belül matematikából kirívóan rossz eredményt értünk el. Ha a fenti összefüggés igaz, akkor ez a következő évek korai iskolaelhagyási rátájára és a középfokú végzettséget szerzők arányára is negatív hatással lesz, ezekben romlás várható. Ráadásul a tényleges eredményeink alighanem rosszabbak, mint amit a felmérés mutat. Ugyanis a felmérésen résztvevők iskolatípusonkénti aránya nem tükrözi hitelesen az adott iskolatípusba járók arányát.⁵ Bár nincsenek nyilvánosan elérhető adatok életkor szerinti bontásban az egyes programtípusokba járókról, azt bizonyosan állíthatjuk, hogy a 15 éveseknek több mint 5 százaléka jár általános iskolába, jóval kevesebb, mint 80 százaléka középiskolába és több mint 15 százaléka szakiskolába, ráadásul a szakiskolába kerülő diákok száma az elmúlt években jelentősen nőtt is, míg a résztvevők között 2 százalékkal csökkent (1. táblázat). Márpedig nyilvánvaló, hogy az alulreprezentált általános iskolások és a szakiskolások messze átlag alatt teljesítenek, így a 2-es szint alatt teljesítők 18–28 százalékos aránya a valóságban akár 22–33 százalék is lehet. Fontos volna kideríteni, hogy ezen arányok a mintában miért térnek el ilyen mértékben a teljes populációétól, hogy pontosabban lássuk a helyzetet és hitelességünket is megőrizzük.

1. táblázat. A 2009-es és 2012-es PISA-felmérésekben részt vett magyar diákok megoszlása oktatási programtípus szerint, %

	Általános iskolás	Szakiskolás	Szakközépiskolás	Gimnazista
2009	5	17	40	38
2012	5	15	39	41

Országmintánkon idősorosan vizsgálva az eredményeket azt tapasztaljuk, hogy azok az országok (Portugália, Bulgária, Litvánia), amelyek egy alacsonyabb fejlettségi szintről indulva javítják eredményességi mutatóikat, oktatásuk színvonalát, a PISA méréseken is egyre jobban teljesítenek (10. és 11. ábra). Ugyanakkor a legeredményesebbeknél, mint Hollandia vagy Finnország akár tendenciózus romlás is előfordulhat. Ezek szerint nem csak a gyenge eredmények javítása, de a kiváló eredmények megőrzése is jelentős, a jelenleginél is jelentősebb erőfeszítést igényel.

Az egyes országok PISA eredményeit összevetve a korai iskolaelhagyási mutatókkal itt is ellentmondásokat fedezhetünk fel, vagy legalábbis ellentmondásokat gyaníthatunk. Elsősorban a közép-európai posztkommunista országoknál érzékeljük azt, hogy a PISA-mérésen gyengén teljesítő diákok viszonylag magas aránya mellett is alacsony a korai iskolaelhagyás rátája. Ez igaz Szlovéniára, bizonyos mértékig Bulgáriára is, ahol a gyorsan javuló, de az átlagtól még mindig messze elmaradó tudásszintmérési eredmények mellett az ESL-ráta már elérte az uniós átlagot, és az országmintában nem szereplő Szlovákiát is ide sorolhatjuk, ahol megközelítette a 30 százalékot a szövegértésben 2-es szint alatt teljesítők aránya, miközben a korai iskolaelhagyás évek óta 5-6 százalék körül van. Ugyanakkor ellenkező példa is van, Lengyelorszáé, ahol a javuló PISA-eredmények visszaigazolják, hogy a kiemelkedően alacsony korai iskolaelhagyásnak van tudásfedezete is.

Tankötelezettség

A tankötelezettségi korhatár a fejlett országokban viszonylag széles skálán mozog, 15 és 18 éves kor egyaránt sok országban előfordul. Közvetlen, erős összefüggés bizonyosan nincs a tankötelezettségi korhatár és a korai iskolaelhagyás mértéke között, hiszen például az országmintánkban is szereplő Ausztriában alacsony, 15 éves korig tart a tankötelezettség, de a szintén kiváló mutatójú Csehországban is. Sőt, az új tagország, Horvátország az egyedüli uniós tagállam, ahol csak 14 éves korig kötelező az iskolába járás, a korai iskolaelhagyási és a középfokú végzettségi arány tekintetében pedig az Unióban dobogós helyen áll. Természetesen ezekben az országokban az alacsony tankötelezettségi korhatárt követő években is 90 százalék fölött vannak az iskolarendszerben a fiatalok.

Az országmintánkat vizsgálva azonban azt is megállapíthatjuk, hogy a kiváló mutatókat produkáló, és egyúttal több mutatóban javuló trendet felmutató országokban az elmúlt évtizedben emelték fel a tankötelezettséget. Litvániában 17 évre, Hollandiában, Lengyelországban és Portugáliában 18 évre. Nem gondoljuk tehát, hogy a tankötelezettségi korhatár és a korai iskolaelhagyás rátája között direkt összefüggés lenne, de gyanítjuk, hogy a tankötelezettségi korhatárt emelő országokban az oktatásügyi mutatók javítása kiemelt prioritás volt, és közvetve ez is hatott a középfokú végzettség megszerzésére.

Magyarországon speciális helyzet alakult ki. A tankötelezettség 18 éves korra emeléséről még 1996-ban döntött a Parlament, de az felmenő rendszerben, ténylegesen csak 2008 után lépett életbe, és a 2000-es évek közepétől a szakpolitikát érdemben nem befolyásolta. Ettől függetlenül egy kutatás⁶ megállapította, hogy a szereplők viselkedése változott attól, hogy magasabb életkorban lehet jogszerűen kilépni az iskolarendszerekből. Az iskolában járásra kevésbé motivált fiatalok és családjaik nagy része is – egy részük nem örömmel, de törvénytisztelő módon – tudomásul vette, hogy tovább tart az iskolázási kötelezettség, és igyekezett ennek eleget tenni, ha ellentmondásosan, konfliktusokkal is. Az iskolák és a tanárok is tudomásul vették, hogy egy igen problémás réteggel a korábbinál két évvel tovább kell küszködniük, és ezt a többségük ugyan nem szerette, de általában ők is tették, amit tenniük kellett. Ennek a magatartásváltozásnak a hatását is gyanítjuk a 2006–2010 közötti javuló magyar trend, a több mint 2 százalékos csökkenés mögött. Amikor 2011 elején a miniszterelnök a tankötelezettség 15 éves korra való leszállítását vetítette előre a Széll Kálmán-terv bejelentésekor⁷, ezzel pontosan ellentétes jelzést adott a fiataloknak és családjuknak, valamint az iskolavezetőknek és pedagógusoknak, és van okunk feltételezni, hogy a hatalom centrumában lévők szavaihoz igazodnak azok, akiknek ez amúgy sincs ellenükre. Nem gondoljuk, hogy ez az egyetlen ok a 2011-es és 2012-es romló adatok mögött, de bizonyosan volt hatása. Alighanem van összefüggés a két esemény között, azaz hogy a tankötelezettségi korhatárt jelentősen csökkentettük, amely nyilvánvalóan ösztönzi a korai iskolaelhagyást, és egyébként tel-

jesen ismeretlen gyakorlat a fejlett világban, valamint hogy a 2010–2013 közötti korai iskolaelhagyási rátánk változása is a legnegatívabb volt az Európai Unió tagállamai között. Míg a legtöbb országban javult a mutató, és csak további 5 országban romlott, olyanokban, amelyekben már most is nagyon alacsony a ráta, addig nálunk – szintén egyedüli országgént fordulatot jelezve – 1,3 százalékkal emelkedett.

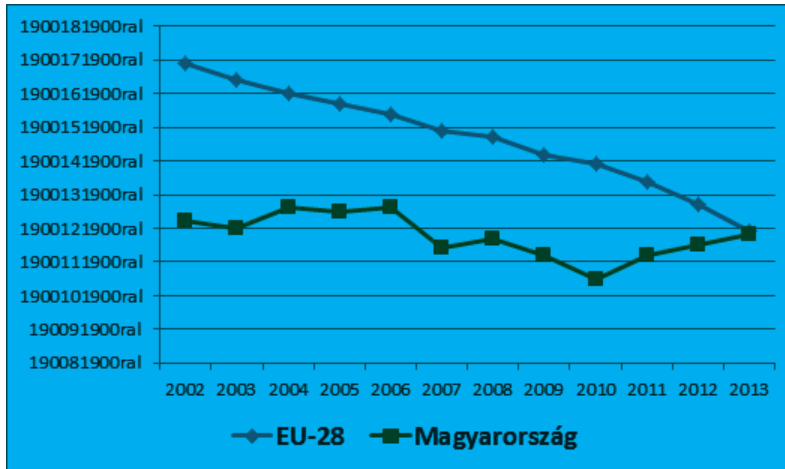
Irodalomjegyzék

- CEDEFOP (2012): *Future Skills Supply and Demand in Europe*. CEDEFOP. http://www.cedefop.europa.eu/EN/Files/5526_en.pdf
- European Union (2012): *Study on a comprehensive overview on traineeship arrangements in Member States*. Publications Office of the European Union.
- Matheika Zoltán (2013): *Az ifjúsági munkanélküliség magyarországi sajátosságai*. http://www.fesbp.hu/common/pdf/tanulmany_tarki.pdf
- Mártonfi György (2011a, szerk.): *A 18 éves korra emelt tankötelezettség teljesülése és (mellék)hatásai*. Oktatókutató és Fejlesztő Intézet, Budapest. http://dokumentumtar.ofi.hu/index_18_eves_korra_emelt.html
- Mártonfi György (2011b, szerk.): *„Hány éves korig tartson a tankötelezettség?” Válaszkísérlet egy rossz kérdésre. Szakpolitikai javaslat*. Oktatókutató és Fejlesztő Intézet, Budapest. http://dokumentumtar.ofi.hu/index_hany_eves_korig_tartson.html
- OECD (2013a): *Education at a Glance 2013*. OECD, Paris.
- OECD (2013b): *PISA 2012 Results: What Students Know and Can Do*. OECD, Paris.
- Radó Péter (é. n.): *PISA 2012: Magyarország jobban teljesít*. <http://oktapolcafe.hu/pisa-2012-magyarorszag-jobban-teljesit-2290/>

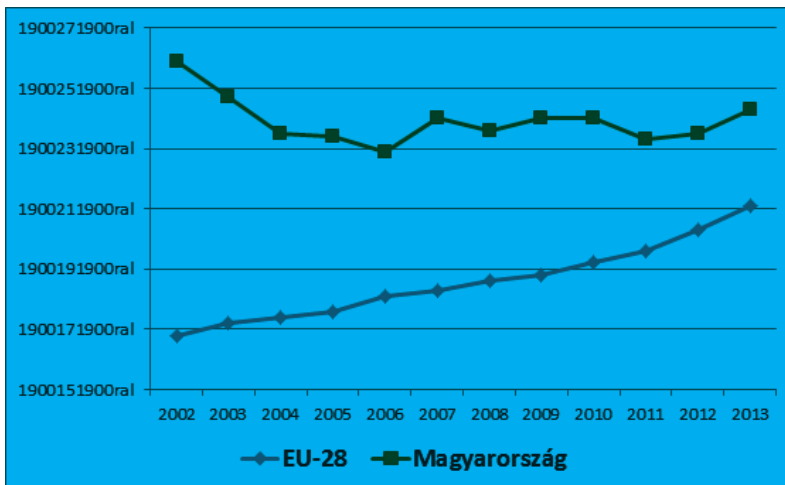
Jegyzetek

- ¹ A CEDEFOP kiadványaiban rendszeresen foglalkozik munkaerő-prognózissal, a legutóbbi prognózisok a *Future Skills Supply and Demand in Europe* kiadványban olvashatók (CEDEFOP, 2012).
- ² Ennek az inkább zavaró eltérésnek az eredetéről, okáról nincs információnk, sem spekulatív ötletünk.
- ³ http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php/Unemployment_statistics
- ⁴ A NEET a sem nem dolgozó, sem nem tanuló kategória angol megnevezésének – Not in Employment, Education or Training – kezdőbetűiből alkotott, a szakmai szlengben már gyakran önálló terminusként is használt betűszó.
- ⁵ Horn Dániel megjegyzése Radó Péter elemzéséhez. <http://oktapolcafe.hu/a-pisa-eredmenyek-2012-es-romlasanak-okairol-valami-megrogyant-2313/>
- ⁶ TÁMOP 3.1.1 – 7.1.1, *A 18 évre kitölti tankötelezettség teljesülésének, hatásainak vizsgálata*. A kutatás eredményeiről lásd: Mártonfi, 2011a, 2011b.
- ⁷ A tankötelezettséget végül „csak” 16 éves korra csökkentette a 2011 végén elfogadott köznevelési törvény, ez gyakorlatilag 2,5 éves csökkentést jelentett, hiszen most a 16 éves kort betöltők másnap jogszerűen kiiratkozhatnak az iskolából, míg korábban a tankötelezettség annak a tanévnek a végéig tartott, amelyben a fiatal a 18. életévét betöltötte.

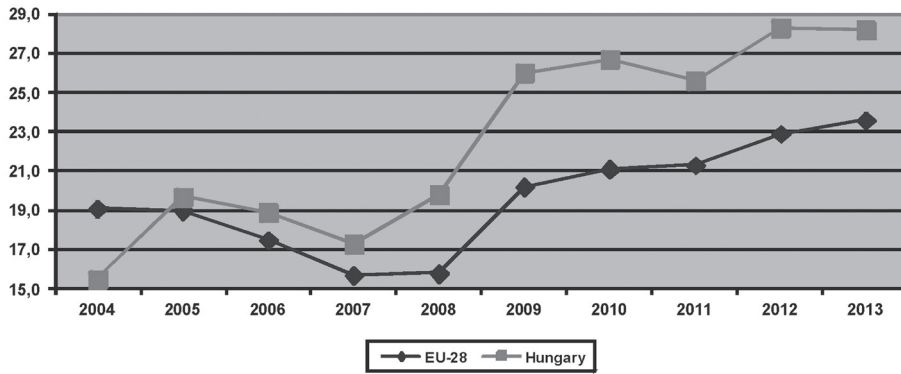
A tanulmány a 2013. november 8-án, a XIII. Országos Neveléstudományi Konferencián elhangzott előadáson alapul, melyen a TÁMOP 3.1.1-11/2012-0001, „XXI. századi közoktatás – fejlesztés, koordináció” kiemelt projekt keretén belül zajló kutatás eredményeit ismertettük.

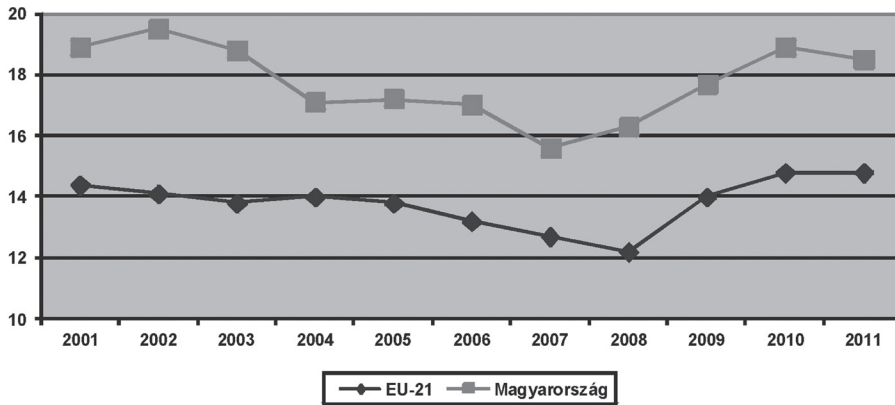
1. ábra. A korai iskolaelhagyás rátája Magyarországon és az EU-28-ban, 2002–2013 (forrás: Eurostat database)

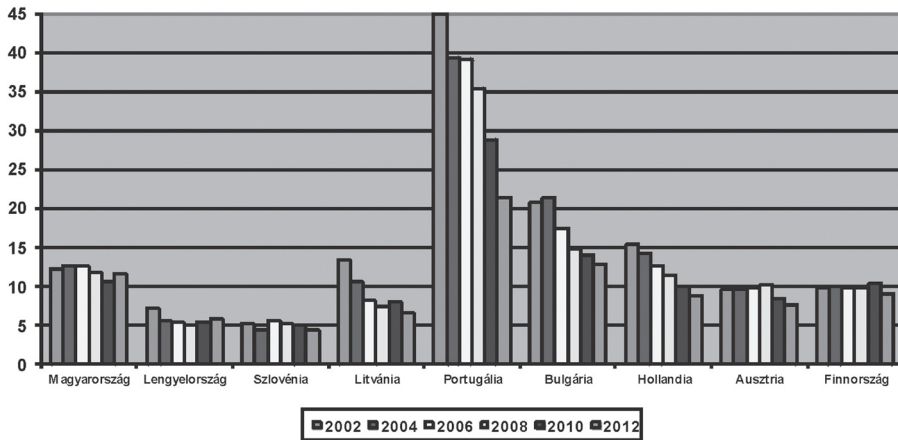
2. ábra. A (felső)középfokú 20–24 évesek aránya a korosztály százalékában Magyarországon és az EU-ban, 2002–2013 (forrás: Eurostat database)

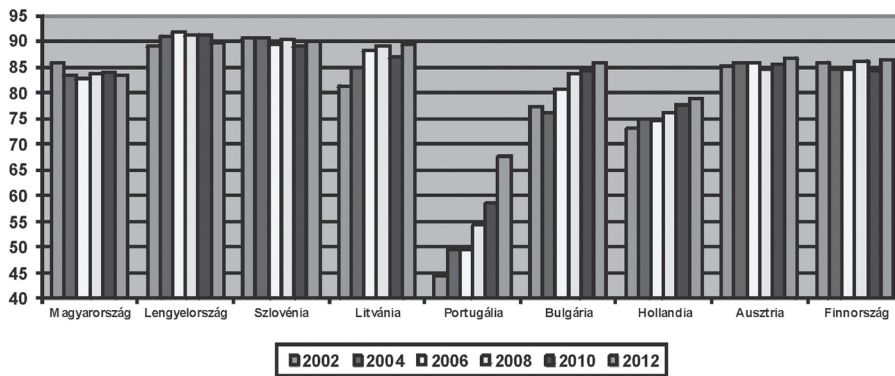
3. ábra. Az EU-28 és Magyarország ifjúsági (15–24 év) munkanélküliségi rátája, 2004–2013, június havi átlagok (forrás: Eurostat database)

4. ábra. A nem tanuló és nem is dolgozó (NEET) 15–19 évesek aránya az Európai Unióban és Magyarországon, 2001–2011 (forrás: OECD, 2013a)

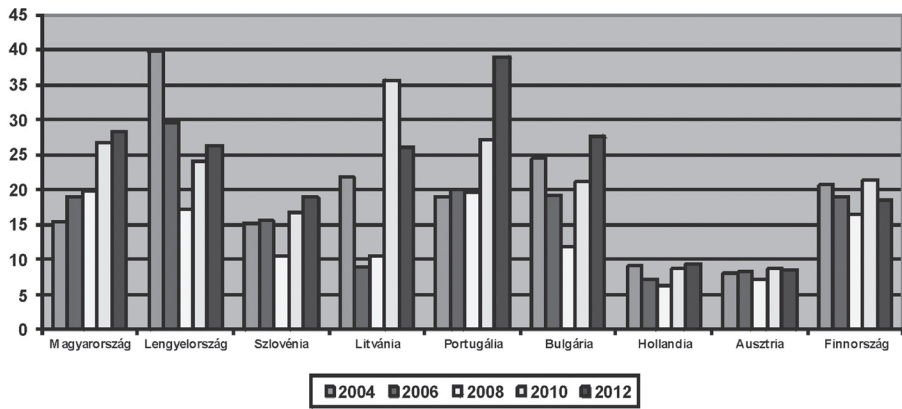

5. ábra. A korai iskolaelhagyók aránya 9 országban, %, 2002–2012 (forrás: Eurostat database)

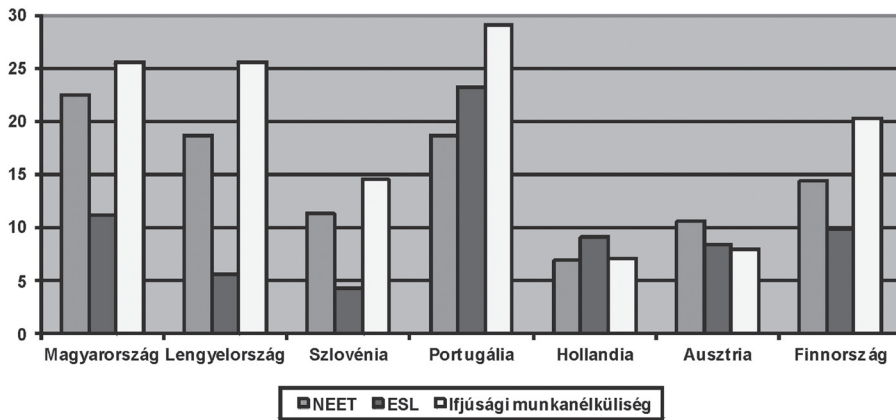

Megjegyzés: Bulgária és Litvánia nem OECD-tagországok, róluk nincsenek összehasonlítható adatok

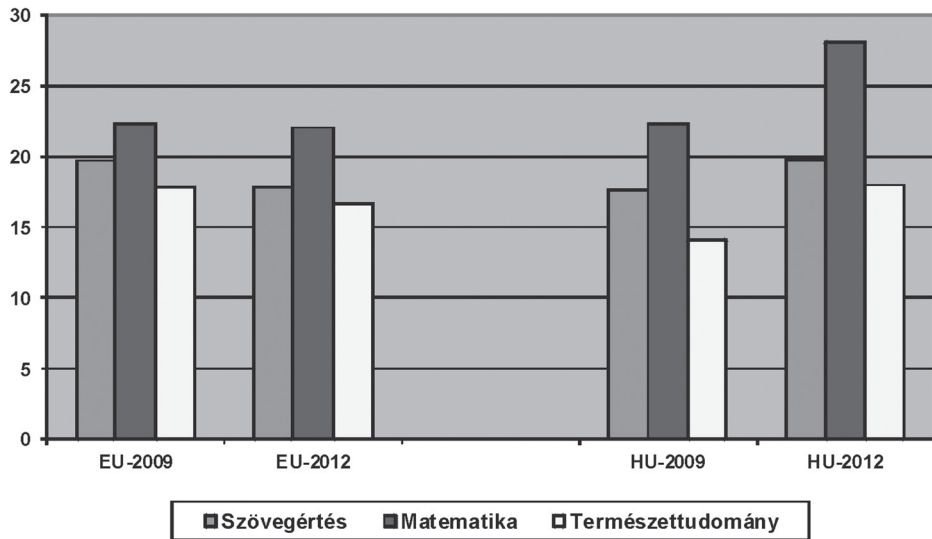
6. ábra. ISCED 3-as szintű (érettségizett vagy szakmunkás) végzettségű 20–24 évesek aránya a korosztály százalékában 9 országban, 2002–2012 (forrás: Eurostat database; OECD, 2013a)

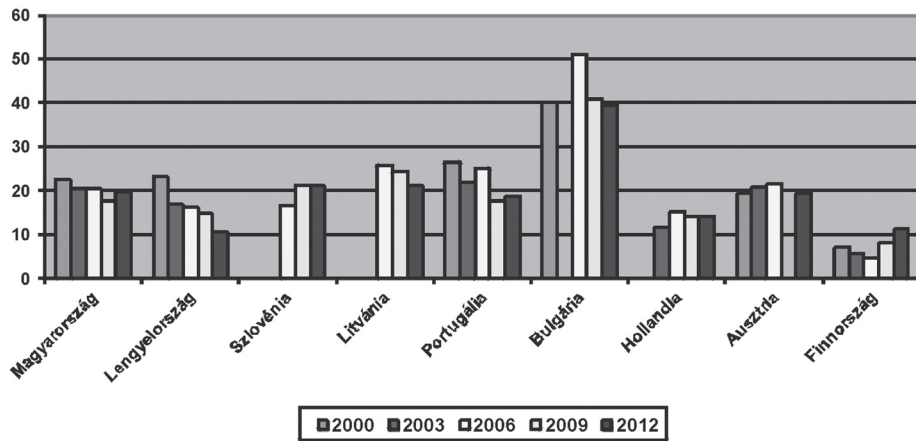
7. ábra. Az ifjúsági munkanélküliség aránya 9 országban, %, 2004–2012, június havi átlagok (forrás: Eurostat database)

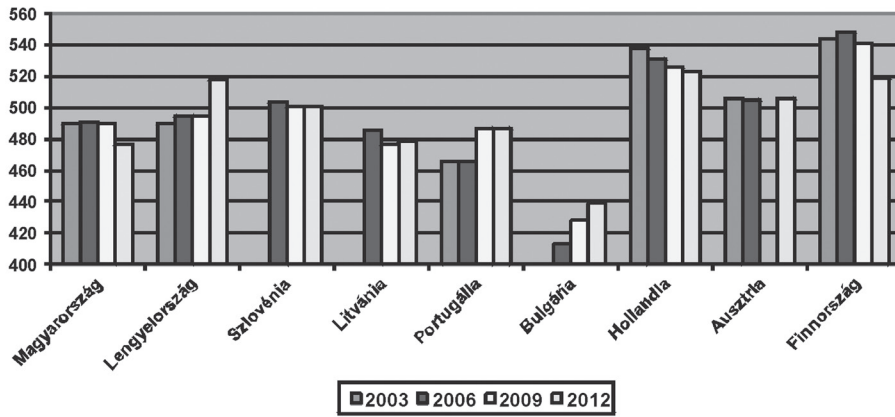
8. ábra. Korai iskolaelhagyás, nem tanuló és nem is dolgozó 20–24 évesek és ifjúsági munkanélküliségi ráta 7 országban (forrás: ???)

9. ábra. A PISA méréseken 2-es szint alatt teljesítők aránya Magyarországon és az Európai Unióban 2009-ben és 2012-ben (forrás: Radó, é. n.)

10. ábra. PISA: Szövegértésben a 2-es szint alatt teljesítők aránya, %, 2002–2012 (forrás: OECD, 2013b)

11. ábra. PISA: Matematika átlageredmények, 2003–2012 (forrás: OECD, 2013b)